

Mauri Panhelainen

HALLITTU HILLITTY RAKENNUMUUTOS ?

”Perestroikaa voisi nimittää hallituksi rakennemuutokseksi”, kirjoittaa Max Jakobson analyysissään Neuvostoliiton gorbatsovilaisista vuosista ja jatkaa: ”Siihen kuului myös *glasnost* – avoimuus. Lännessä kuviteltiin sen merkitsevän sanavapautta, mutta todellisuudessa se oli vallanpitäjien väline mielipiteiden muokkaamiseksi heidän haluamaansa suuntaan” (teoksessa *Tilinpäättös*, s. 261).

Jakobsonin teksti sattui silmiin samana päivänä, kun uutisoitiin uuden yliopistolainsäädännön vastustusrintaman perustavasta kokouksesta. Rintaman kärkinimenä näyttää olevan *Kekkonen*, roomalaisen oikeuden professori Jukka Kekkonen Helsingin yliopistosta. Yksi vastarintaan nousseiden opettajien ja tutkijoiden teeseistä on se, että asiasta saa keskustella ja lausua mitä tahansa, mutta mikään etukäteen päätetystä ei muutu: suomalainen *glasnost*. Myöhässä syntynyt ”akateeminen kansanrintama” vaatii pian eduskuntaan menevän uudistuksen lykkäämistä vuodella, jotta sen lähtökohdista, sisällöstä ja vaikutuksista voidaan käydä perusteellinen keskustelu. Liikkeellä on nimenomaan akateeminen rahvas, sillä yliopistojen johto on poikkeuksetta sitoutunut reformin päälinjoihin.

Korkeakoululaitoksen rakennemuutos ja yliopistojen aseman radikaali muuttaminen kuuluvat ideologisesti yhteen. Nykyisissä oloissa ilman toista tuskin olisi toistakaan. Rakenteellisella kehittämisellä tähdätään suurempiin ja kilpailukykyisempiin korkeakouluyksiköihin, joiden korkeimpaan johtoon asetetaan välittömän maksimaalisen hyödyn apostolit (työ- ja elinkeinoelämän edustajat). Kaikki tehdään avoimesti ja hyvässä hengessä, sillä toimintalinja ja sen perustelut ovat vahvat. Ne ovat yleiseurooppalaisia ja vahvistettu myös meillä korkeimmalla tasolla, hallitusohjelmassa.

Yliopistoreformin perustelut ovat myös win/win-retoriikkaa: yliopistojen pitkäaikainen vaatimus entistä suuremmasta autonomiasta saa lopultakin vastakaikua poliitikoilta ja elinkeinoelämän edustajilta. Vastalahjana yliopistot suostuvat ulkopuolisten enemmistöön hallituksissaan, osittaiseen yksityistämiseen ja samalla keskinäisen rahoituskilpailun avaamiseen. Yhteisesti toimintaa virtaviivaistetaan; tarpeettomien professoreiden irtisanominen on jo alkanut.

Myöhäsyntyinen keskustelu osoittaa, ettei tapahtumassa oleva kehitys ole ristiriidatonta. Monet pelkäävät, että korkeakoulujen idea julkisena palveluna rapautuu ja liiketaloudelliset motiivit alkavat hallita korkeakoulujen ajattelua ja käytäntöjä. Siitä on maailmalla esimerkkejä. Australiassa ja Yhdysvalloissa useimmat ns. valtion yliopistoista ovat jo vuosia joutuneet hankkimaan yli puolet rahoituksestaan lukukausimaksuilla tai yksityisiltä markkinoilta. Euroopan korkeakouluissakin myydään tutkintoja ja peritään opiskelijoilta

lukukausimaksuja, jotka voivat olla tuhansia euroja vuodessa. Esteet korkeakoulututkintojen tavaratalon perustamiselta EU:n ulkopuolisille opiskelijoille ja maksumiehille on äskettäin poistettu meiltäkin. Maksullisuuden periaate on alkanut tulvia yli äyräidensä, täydennyskoulutuksen ja tutkimuspalvelujen säännöstellyistä kanavista korkeakoulutuksen ja tutkimuksen suureen virtaan.

Rakenteellisen kehittämisen käsite ei ole tämän vuosikymmenen keksintöä. Samannimistä lääketä on tarjottu moneen tarpeeseen vuosikymmeniä - ja aina tauti on vain pahentunut. Yleensä on lääkitty pintaoireita, eikä ole puututtu syvärakenteeseen: pahaksi äityneeseen skitsofreniaan. *Yhtäältä* halutaan korkeakouluja kaikkialle maahan ja niiden yksiköitä pienillekin paikkakunnille. Tuskinpa koko maasta löytyy yhtäkään 40 seutukunnasta, jonka tulevaisuuden strategian yhtenä kulmakivenä ei olisi korkeakouluyksikkö, oma toimipiste - vaikka pienikin. *Toisaalta* kansallisena selviytymisstrategiana julistetaan, että vain suuret korkeakoulut ja niiden erikoistuneet yksiköt ovat maan taloudelle ja elinkeinoelämälle niin hyödyllisiä ja vahvoja, että Suomi selviytyy kansainvälisestä kilpailusta. Vuosikymmeniä on jakomielisesti haluttu molempia.

Globaalin kilpailun mittakaavaa on pienessä maassa vaikea tajuta ja vielä vaikeampi hyväksyä. Tavoiteltavat raamit ovat suuret korkeakoulusektorillakin. Pääministerin johtaman tiede- ja teknologia neuvoston pääsihteerin sanoi taannoin eräässä seminaarissa naama peruslukemilla, että kansainvälisesti kilpailukykyisessä laitoksessa on työskenneltävä vähintään 40 professoria työryhmineen. Ei siis koko yliopistossa, vaan yhdessä sen laitoksessa tai tutkimuskeskuksessa! Skitsofrenian ongelma korostuu sen vuoksi, että ammattikorkeakouluja ei keskisuurten kaupunkien strategioissa useinkaan tunnusteta korkeakouluiksi, jotka riittävästi tukisivat ja kehittäisivät seutukuntien osaamisperustaa. Opetusministeriössä tämä kenties tunnustetaan periaatteessa.

Rakenteellisen kehittämisen tausta on ammattikorkeakoulusektorilla toinen kuin yliopistosektorilla. Perustamisvaiheessa ammattikorkeakoulureformissa yhdistettyjä pohjaoppilaitoksia oli paljon. Esimerkiksi Keski-Suomessa Jyväskylän ammattikorkeakoulun pohjana ollut opistokoulutusta annettiin 1990-luvun alussa 14 eri oppilaitoksessa. Aikanaan hajanaiseksi jäänyttä ammattikorkeakoulujen verkkoa parsitaan nyt ympäri Suomea tiiviimmäksi lakkauttamalla kymmeniä pieniä sivutoimipisteitä. Suuret fuusiot ovat toistaiseksi keskittyneet pääkaupunkiseudulle. Metropolialue on yhdistymisten kautta tavoittelemassa samanlaista johtavaa asemaa ammattikorkeakoulusektorilla, joka on näkynyt vuosikymmeniä yliopistoverkossa.

Toteutuneiden fuusioiden (Metropolia, Haaga-Helia) lisäksi monenlaisia alliansseja ja federaatioita on vireillä ympäri Suomea. Satoja tiimejä ja yhteistyöryhmiä kokoontuu joka viikko. Yhteistyötä ja kehittyvää työnjakoa tarvitaan, mutta rakennemuutosta pitäisi osata myös hallita ja tarvittaessa

hillitä. Sadan kilometrin päässä toisistaan sijaitsevat ammattikorkeakoulut voivat sopia järkevästä työnjaosta, mutta askel organisatoriseen fuusioituminen on jo paljon riskialttiimpi. Se johtaa helposti keinotekoiseihin hallintorakenteisiin, kokousrumbaun ja rankasti lisääntyvän matkusteluun.

Muistaako rakenteellisen kehittämisen huumassa kukaan, että asiantuntijatyön niukin resurssi on työaika?

Kohta syntyvä Itä-Suomen yliopisto – Kuopion ja Joensuun akateemiset perinteet ja rakenteet yhdistämään pyrkivä liitto – tuo mieleen heraldiikasta tutun kaksipäisen kotkan: kaksi terävää katsetta on yhdistetty samaan vartaloon, mutta päät ovat kääntyneet vastakkaisiin suuntiin. Ehkä tämä on osa strategiaa, jossa pääasiana on suurempi koko ja vahvempi asema kotimaisella ja kansainvälisellä korkeakoulukentällä.

Ammattikorkeakoulujen kannattaa varjella arvokkaita alueellisia sidoksiaan. Jokainen maakunta tarvitsee oman, myös henkisesti omaan ympäristöönsä ankkuroituneen ammattikorkeakoulun, jota federaatiot eivät voi korvata.

Onko joku rohjennut kysyä, mikä on ollut viime vuosikymmenien kk-poliittisen skitsofrenian korkein muoto? Ei ole, mutta kysymykseen voi silti tässä vastata: ns. yliopistokeskukset. Toimintaprofiililtaan epämääräisten keskusten annettiin syntyä kuntien rahoilla aikana, jolloin katseen piti korkeakoulupolitiikassa jo kääntyä kansainvälisiin haasteisiin ja vahvoihin yksioihin. Yksi tai kaksi perustutkintoon johtavaa koulutusohjelmaa teki (monenlaisella täydennyskoulutuksella kuorutettuna) Porista, Seinäjoesta, Kokkolasta, Kajaanista, Mikkelistä ja Lahdesta ”yliopistokaupunkeja”. Yliopistoille kelpasi sivutoimipisteiden perustamiseen tarjottu kaupunkien raha, vaikka uudet pienet yksiköt pirstoivat lisää korkeakoululaitosta. Tätä rakenteellista kehittämistä ei hillitty, mutta ei hallittukaan. Pian keskusten rahoitus sysättiin valtion kontolle ja lopulta niiden asema vaadittiin vahvistettavaksi yliopistolaissa.

Miten käy rakennekehitetyn suomalaisen korkeakoululaitoksen? Lopputulosta voi arvailla vaikkapa optimistin ja pessimistin aforistisena sananvaihtona.

Optimisti väittää, että elämme parhaassa mahdollisessa maailmassa - pessimisti pelkää, että näin todella on.

Pessimistin mielestä kaikki menee päin helvettiä – optimisti näkee, että aina löytyy poikkeuksia.

Viimeisen sanan saa 1960-luvulla kuollut puolalainen satiirikko Stanislaw Jerzy Lec:

”Olen optimisti. Uskon pessimismin vapauttavaan vaikutukseen”.